מחוון: מבחן: בראשית, פרקים א-ג

1 **"בְּרֵאשִׁית בָּרָא": פתיחת התורה (בראשית א, א-ה; א, לא) (25 נק')**

א (9): (1) רבי יצחק שואל: התורה היא ספר מצוות, ולכן היה ראוי לפתוח אותה במצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל, "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם" (שמות יב, ב), ולא בסיפור הבריאה. (2) התשובה: "כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם" (תהלים קיא, ו). התורה פותחת בבריאה כדי ללמד שכל הארץ שייכת לקב"ה, שברא אותה ונותן אותה למי שישר בעיניו. לכן אם אומות העולם יאמרו לישראל "לסטים אתם" (גזלנים) על שכבשו את ארץ שבעת העמים, ישראל יענו שה' נטל אותה מהם ונתן אותה להם. ניקוד: 4 על הקושי, 3 על התשובה, 2 על הקשר לפסוק מתהלים.

ב (8): לפי רש"י, בתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין (השם אלהים), אבל ראה שהעולם אינו יכול להתקיים כך, והקדים מידת רחמים (השם ה') ושיתף אותה עם מידת הדין. מידת הדין: הנהגה לפי מעשים, בלי ויתור. מידת הרחמים: סבלנות, מחילה ונתינת הזדמנות. הפסוק: "בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם" (ב, ד). ניקוד: 4 על ההסבר, 2 על המושגים, 2 על הפסוק.

ג (8): (1) יום ראשון: אור, מול יום רביעי: המאורות. יום שני: הרקיע המבדיל בין המים, מול יום חמישי: דגים ועופות "עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם". יום שלישי: היבשה והצמחים, מול יום שישי: חיות היבשה והאדם, שהצמחים ניתנו להם למאכל (א, כט-ל). שתי הקבלות מנומקות מספיקות. (2) "וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד" נאמר על "כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה", כלומר על הבריאה כולה כשהיא שלמה, אחרי שנברא האדם. אפשר להסיק שהאדם משלים את הבריאה ושהשלם (כל החלקים יחד) טוב יותר מכל חלק לבדו. כל הסבר מבוסס על הפסוקים יתקבל. ניקוד: 4 + 4.

2 **בריאת האדם: שני תיאורים (בראשית א, כו-כח; ב, ז) (25 נק')**

א (9): (1) הלשון "נַעֲשֶׂה" היא לשון רבים, ונשאלת השאלה למי ה' מדבר. (2) לפי רש"י, ה' נמלך במלאכים (הפמליא שלו), כי האדם דומה למלאכים והם עלולים לקנא בו. מכאן לומדים ענווה ודרך ארץ: הגדול מתייעץ ומבקש רשות גם מן הקטן ממנו, אף שהמלאכים לא עזרו בבריאה. (3) מיד אחר כך כתוב "וַיִּבְרָא" בלשון יחיד ולא "ויבראו", וכך ברור שה' לבדו ברא את האדם, ואין מקום לטעות של שתי רשויות או יותר ("תשובת המינים"). ניקוד: 3 + 3 + 3.

ב (8): "וַיִּיצֶר" (ב, ז) כתוב בשני יודי"ן, ו"וַיֵּצֶר" (ב, יט) ביו"ד אחת. לפי רש"י, שתי היודי"ן רומזות לשתי יצירות: לעולם הזה ולתחיית המתים. הבהמה, שאינה עומדת לדין, נכתבה ביו"ד אחת. "נפש חיה": גם הבהמה נקראת כך, אבל נפש האדם היא "חיה שבכלן", כי נוספו בו דעה ודיבור. ניקוד: 2 על ההבדל בכתיב, 3 על פירוש רש"י, 3 על נפש חיה.

ג (8): הבדלים אפשריים: בפרק א השם הוא "אלהים", ובפרק ב "ה' אלהים". בפרק א האדם נברא "בְּצֶלֶם אֱלֹהִים", זכר ונקבה יחד, ובפרק ב הוא נוצר "עָפָר מִן־הָאֲדָמָה", וה' נופח בו נשמת חיים. בפרק א תפקידו לשלוט: "וְיִרְדּוּ" ו"וְכִבְשֻׁהָ", ובפרק ב לעבוד ולשמור את הגן (ב, טו). מה לומדים: פרק א מדגיש את גדולת האדם ואת מעמדו כשליט בבריאה; פרק ב מדגיש את חומריותו ואת חיבורו לאדמה, ואת האחריות והשמירה. ניקוד: 2 לכל הבדל, 2 לכל הסבר (עד שניים).

3 האדם בגן עדן: "לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ" ו"עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית ב, טו-כד) (25 נק')

א (8): לפי אבן עזרא, "לְעָבְדָהּ" היא עבודה מעשית בגן: להשקות אותו, ו"לְשָׁמְרָהּ" היא לשמור עליו מן החיות שלא ייכנסו ויטנפו אותו. לפי ספורנו, "לְעָבְדָהּ" היא עבודת "נשמת חיים", כלומר עבודה רוחנית של האדם, והוא מסתמך על "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים" (ב, ז). עמדה אישית מנומקת: אבן עזרא קרוב יותר למשמעות הפשוטה של עבודת גן; ספורנו מחבר בין הפסוק לבין יצירת האדם. ניקוד: 3 + 3 + 2.

ב (9): (1) לפי רש"י, "עזר כנגדו" מתאר שתי אפשרויות: אם האדם זוכה, האישה היא עזר; אם אינו זוכה, היא "כנגדו", כלומר נלחמת בו. היחסים תלויים במעשיו. (2) לפי ספורנו, "כנגדו" פירושו שהעזר שווה לו בצלם ובדמות, כמו שני דברים שקולים העומדים זה מול זה. (3) רש"י מדגיש את התנאי ואת האחריות של האדם; ספורנו מדגיש את השוויון ואת ההתאמה בין השניים. ניקוד: 3 + 3 + 3.

ג (8): אחרי "לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ", ה' מביא אליו את החיות, והאדם קורא להן שמות. כך הוא מכיר את כולן ומגלה ש"וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (ב, כ): אף בעל חיים אינו מתאים לו. רק אז נבראת האישה, והוא אומר "זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי" (ב, כג): הפעם, בניגוד לחיות, יש מי שדומה לו. כל הסבר מבוסס על הפסוקים יתקבל. ניקוד: 4 על תפקיד קריאת השמות, 4 על הקשר לפסוקים כ ו-כג.

4 החטא והשיחה עם ה' (בראשית ב, טז-יז; ג, א-יג) (25 נק')

א (8): (1) ה' ציווה רק "לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ" (ב, יז), והאישה הוסיפה "וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ" (ג, ג). (2) לפי רש"י, בגלל שהוסיפה על הציווי באה לידי גרעון (פחת, נזק): התוספת נתנה לנחש פתח לערער על הציווי כולו. מכאן "אַל־תּוֹסֵף עַל־דְּבָרָיו" (משלי ל, ו): מי שמוסיף על דברי ה' גורם בסוף לגרוע מהם. ניקוד: 3 על התוספת, 5 על פירוש רש"י.

ב (9): (1) ה' יודע הכול, ולכן קשה מדוע הוא שואל את האדם היכן הוא. (2) לפי רש"י, ה' ידע היכן האדם, אלא שאל כדי לפתוח איתו בדברים, שלא ייבהל להשיב אם יעניש אותו פתאום. לפי ספורנו, "אַיֶּכָּה" מצביע על השינוי: מדוע אינך נראה בגן כמו קודם? עכשיו התחבאת, ולפני כן לא עשית כך. השאלה מעוררת את האדם לחשוב על מה שקרה. (3) המסר בפירוש רש"י: לפני שמוכיחים או מענישים, פותחים בשיחה ונותנים לאדם הזדמנות להסביר את עצמו. ניקוד: 2 + 5 (3 רש"י, 2 ספורנו) + 2.

ג (8): (1) לפי רש"י, האדם "כפר בטובה": ה' נתן לו את האישה לטובתו, והוא משתמש במתנה הזאת כדי להאשים אותה, ובעקיפין את ה' ("אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי"). (2) משותף: שניהם מגלגלים את האשמה הלאה. האדם מאשים את האישה, והאישה את הנחש ("הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי"). שניהם מודים במעשה ("וָאֹכֵל") אבל אינם לוקחים עליו אחריות מלאה. ניקוד: 4 + 4.

כל שאלה 25 נקודות; הניקוד בכל סעיף הוא הצעה, והמורה רשאי לקבל כל תשובה מנומקת המבוססת על הפסוקים. המבחן נבנה במבנה שאלוני הבגרות בתנ"ך של משרד החינוך (פסוקים מצוטטים, סעיפים ותת-סעיפים, ניקוד לכל סעיף), והשאלות עצמן חדשות. נוסח המקרא המנוקד ונוסחי הפירושים (רש"י, ספורנו, ואבן עזרא במהדורת פיוטרקוב) לקוחים מספריא, מגרסאות שהן נחלת הכלל. הפירושים מובאים כלשונם, בקיצור. נוצר בבינה מלאכותית.